

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Чорноморський національний університет імені Петра Могили
Факультет філології
Кафедра української філології та міжкультурної комунікації

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Перший проректор

Котляр Ю.В.

«31» серпня 2022 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

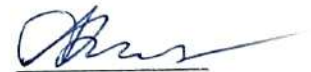
ІСТОРИЧНА ГРАМАТИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Спеціальність 014 «Середня освіта»

Спеціалізація 014.01 «Українська мова і література»

Розробник

Зинякова А. А.

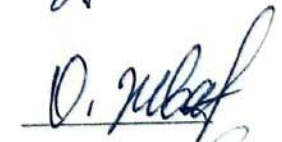
В.о. завідувача кафедри
української філології
та міжкультурної комунікації

Лебединцева Н.М.

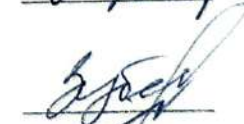
Гарант освітньої програми
«Теорія і методика навчання:
Українська мова і література та
англійська мова»

Жвава О.А.

Декан факультету філології

Зубенко Т.В.

Начальник НМВ

Шкірчак С.І.

Миколаїв – 2022 рік

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показника	Характеристика дисципліни	
Найменування дисципліни	«Історична грамати́ка української мови»	
Галузь знань	01. Освіта/Педагогіка	
Спеціальність	014. Середня освіта	
Спеціалізація (якщо є)	014.01 Українська мова і література	
Освітня програма	Теорія і методика навчання: Українська мова і література та англійська мова	
Рівень вищої освіти	Перший (бакалаврський)	
Статус дисципліни	Нормативна	
Курс навчання	III	
Навчальний рік	2022–2023	
Номер(и) семестрів:	Денна форма	Заочна форма
	V, VI	
Загальна кількість кредитів ЄКТС/годин	6,5 кредитів / 195 годин	
Структура курсу: – лекційні заняття – семінарські заняття (півгрупові) – годин самостійної роботи студентів	Денна форма	Заочна форма
	47 год.	
	47 год.	
	101 год.	
Відсоток аудиторного навантаження	48%	
Мова викладання	українська	
Форма проміжного контролю (якщо є)	–	
Форма підсумкового контролю	Залік (V семестр) Іспит (VI семестр)	

2. Мета, завдання та результати вивчення дисципліни

У комплексі навчальних дисциплін філологічного факультету університету, що забезпечують лінгвістичну підготовку студентів, важливе місце належить курсові «Історична граматики української мови», об'єктом вивчення якого є українська мова в її історичному розвитку.

Мета курсу – на основі здобутків мовознавчої науки з урахуванням вимог загальноосвітньої школи забезпечити фахову підготовку вчителя-словесника, а саме: допомогти студентові засвоїти основні процеси формування й становлення української мови, засвідчити її безперервний історичний розвиток та вдосконалення, з'ясувати взаємодію між окремими структурними мовними явищами, зрозуміти загально внутрішні й часткові закони мови.

Зазначена мета передбачає реалізацію низки **завдань**:

1) засвоєння студентами інформації про генезис та еволюцію української мови від праслов'янської доби до сучасності, про джерела вивчення її історії та про походження письма;

2) з'ясування основних фонетичних законів і процесів праслов'янської доби та їхнє відбиття в давньоруський і староукраїнський періоди;

3) характеристика фонетичних змін у мові давньоруського й староукраїнського періодів, їхнє відображення в сучасній українській мові та її діалектах;

4) визначення основних тенденцій у творенні повнозначних частин мови в діахронічному висвітленні;

5) виявлення особливостей формування граматичних категорій іменних частин мови;

6) з'ясування особливостей формотворення й словозміни імен від найдавніших часів й до сьогодні;

7) характеристика становлення дієслівних категорій і формування дієслівної парадигми;

8) засвоєння змін у системі дієслівного формотворення й словозміни;

9) набуття навичок фонетичного, словотвірного, морфологічного й синтаксичного аналізу в діахронічному аспекті;

10) виявлення тенденцій у формуванні синтаксичних одиниць і явищ української мови;

11) підготовка студентів до розв'язання лінгводидактичних і дослідницьких завдань шляхом читання, перекладу та аналізу давніх українських текстів.

Компетентності та результати навчання

Згідно з вимогами Стандарту вищої освіти дисципліна забезпечує набуття студентами компетентностей:

- загальні компетентності:

1. Знання й розуміння предметної сфери та розуміння професійної діяльності (ЗК 2);

2. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів), діяти соціально відповідально та свідомо (ЗК 3);

3. Здатність свідомо визначати цілі власного професійного й особистісного розвитку, організувати власну діяльність, працювати автономно та в команді (ЗК 4);

4. Здатність до пошуку, оброблення, аналізу та критичного оцінювання інформації з різних джерел, у т. ч. англійською мовою (ЗК 5);

5. Здатність застосовувати набуті знання та вміння в практичних ситуаціях (ЗК 6);

6. Здатність критично оцінювати й аналізувати власну освітню та професійну діяльність (ЗК 11);

- фахові компетентності:

1. Здатність реалізовувати сучасні підходи до організації та здійснення

освітнього процесу згідно з вимогами педагогіки, психології, вікової валеології, а також відповідно до норм безпеки життєдіяльності (ФК 2);

2. Здатність формувати в учнів предметні компетентності, застосовуючи сучасні підходи, методи й технології навчання української мови та літератури, англійської мови (ФК 3);

3. Здатність здійснювати об'єктивний контроль і оцінювання рівня навчальних досягнень учнів з української мови та літератури, англійської мови (ФК 4);

4. Здатність до критичного аналізу, діагностики та корекції власної педагогічної діяльності з метою підвищення ефективності освітнього процесу (ФК 5);

5. Здатність здійснювати професійну діяльність українською та англійською мовами, спираючись на знання організації мовних систем, законів їхнього розвитку, сучасних норм їх використання (ФК 6);

6. Здатність використовувати потенціал полілінгвальної підготовки для ефективного формування предметних компетентностей учнів (ФК 7);

7. Здатність використовувати досягнення сучасної науки в галузі теорії та історії української мови, англійської мови, теорії та історії української літератури в процесі навчання (ФК 8);

8. Здатність взаємодіяти зі спільнотами (на місцевому, регіональному, національному, європейському й глобальному рівнях) для розвитку професійних знань і фахових компетентностей, застосовувати перспективний практичний досвід і мовно-літературний контекст для реалізації освітніх цілей (ФК 11).

Програмні результати навчання

1. Знати державний стандарт загальної середньої освіти, навчальні програми з української мови, літератури, англійської мови для ЗНЗ та практичні шляхи їхньої реалізації в різних видах урочної та позаурочної діяльності (ПРН 3);

2. Знати, розуміти, пояснювати основні етапи розвитку й сучасний стан української, англійської літературної мов (ПРН 7);

3. Аналізувати, діагностувати та корегувати власну педагогічну діяльність з метою підвищення ефективності освітнього процесу (ПРН 8);

4. Володіти знаннями про інформаційні ресурси (де вони розміщені, як можна отримати до них доступ і як можна їх використовувати з метою підвищення ефективності професійної діяльності (ПРН 11).

5. Висловлювати й аргументувати свою думку стосовно конкретних питань мовознавства й літературознавства (ПРН 25);

6. Установлювати й осмислювати елементарні міждисциплінарні зв'язки (ПРН 27);

7. Пояснювати доступно й аргументовано сутність конкретних філологічних питань і власну точку зору як фахівцям, так і учням (ПРН 29)

Вивчення курсу «Історична граматики української мови» ґрунтується на знаннях, набутих студентами під час вивчення дисциплін, а саме: «Вступ до мовознавства», «Сучасна українська мова», «Практикум з української мови і культури мовлення», «Старослов'янська мова», «Соціолінгвістика і діалектологія української мови», а також «Давня українська література» і «Українська усна народна творчість».

Курс «Історична граматики української мови» є фундаментальним навчальним предметом в системі професійної підготовки вчителя-словесника. Курс навчання здійснюється з урахуванням принципу послідовності. При цьому повторення і систематизація матеріалу відбувається з урахуванням отриманих знань з нових тем. Матеріал подається в логічній послідовності, з дотриманням методологічних принципів: від простого до складного з поступовим наростанням складності матеріалу як лексичного, фонетичного, так і граматичного порядку.

3. Програма навчальної дисципліни

Денна форма навчання

№ з/п	Теми	Лекції	Практичні (півгрупові)	Самостійна робота
V семестр				
1.	Тема 1. Вступ. Предмет, завдання і значення курсу історичної граматики української мови.	2	2	5
2.	Тема 2. Проблема походження української мови.	2	2	5
3.	Тема 3. Діахронічна фонетика. Фонетична система індоєвропейського, праслов'янського та давньоруського періодів.	3	3	3
4.	Тема 4. Фонетичні процеси дописемного періоду давньоруської мови (VII-X ст.)	2	2	5
5.	Тема 5. Історія зредукованих [ъ], [ь].	2	2	3
6.	Тема 6. Наслідки занепаду зредукованих у системі вокалізму (друге повноголосся, чергування <i>o</i> та <i>e</i> з нулем звука).	2	2	2
7.	Тема 7. Наслідки занепаду зредукованих у системі вокалізму (компенсаційне подовження голосних <i>o</i> , <i>e</i> в новозакритих складах, поява приставних <i>i</i> та рідше <i>o</i>).	2	2	3
8.	Тема 8. Наслідки занепаду зредукованих у системі консонантизму (поява нових груп приголосних, вставні приголосні <i>m</i> і <i>ð</i> , асиміляція приголосних).	2	2	2
9.	Тема 9. Наслідки занепаду зредукованих у системі консонантизму (дисиміляція приголосних, депалаталізація приголосних).	2	2	3
10.	Тема 10. Пізніші фонетичні процеси давньоруського періоду (рефлексія <i>ĥ</i> , зміна <i>e</i> в <i>o</i> після <i>шиплячих</i> та <i>й</i>).	2	2	5
11.	Тема 11. Пізніші фонетичні процеси давньоруського періоду (депалаталізація приголосних, палаталізація приголосних).	2	2	5
	Усього:	23 год.	23 год.	41 год.
VI семестр				
12.	Тема 12. Історична морфологія. Історія іменникових категорій, словоформ і парадигм.	2	2	3

13.	Тема 13. Історична морфологія. Історія іменникових категорій, словоформ і парадигм (типи відмінювання іменників у мові давньоруської доби).	2	2	3
14.	Тема 14. Історія займенникових слів (займенникові словоформи і парадигми)	2	2	6
15.	Тема 15. Історія прикметникових категорій, словоформ і парадигм	2	2	6
16.	Тема 16. Історія числівникових категорій, словоформ і парадигм	2	2	6
17.	Тема 17. Історія особових дієслівних форм (історія формування дієслівних категорій (вид, стан, час, спосіб, особа, число).	2		6
18.	Тема 18. Історія особових дієслівних форм	2	2	3
19.	Тема 19. Історія іменних дієслівних форм	2	2	3
20.	Тема 20. Історія іменних дієслівних форм (дієприкметник, дієприслівник).	2	2	3
21.	Тема 21. Історія прислівника	2	2	3
22.	Тема 22. Історія службових частин мови. Вигук.	2	2	6
23.	Тема 23. Історичний синтаксис. Історія простого і складного речення	2	4	12
	Усього:	24 год.	24 год.	60 год.
	Усього за курс:	47 год.	47 год.	101 год.

4. Зміст навчальної дисципліни

4.1. Теми лекційних занять

V семестр

№ з/п	Тема лекції/план
1.	Тема 1. Вступ (2 год.). 1. Об'єкт, предмет, завдання і значення курсу історичної граматики української мови. 2. Зв'язок історичної граматики української мови з іншими науковими дисциплінами. 3. Джерела вивчення історичної граматики української мови. 4. Огляд наукової та навчальної літератури з історії вивчення української мови.
2.	Тема 2. Проблема походження української мови (2 год.). 1. Український глотогенез. 2. Характеристика та аналіз концепцій щодо питання походження української мови.
3.	Тема 3. Діахронічна фонетика. Фонетична система індоєвропейського, праслов'янського та давньоруського періодів (3 год.). 1. Загальний коментар до поняття про діахронічну фонетику. 2. Поняття про систему праіндоєвропейського, праслов'янського й давньоруського вокалізму: 2.1. Праіндоєвропейська система. 2.2. Праслов'янська система, структура складу, характеристика наголосу. 2.3. Давньоруська система. 3. Порівняльно-історичний аналіз системи українського вокалізму від праіндоєвропейської доби до сучасного стану. 4. Висновки та узагальнення.
4.	Тема 4. Фонетичні процеси дописемного періоду давньоруської мови (VII-X ст.) (2 год.) 1. Найдавніші фонетичні процеси дописемного періоду давньоруської мови: 1.1. У системі вокалізму: - розвиток повноголосся; - зміна дифтонгічних сполук <i>*ort, *olt</i> (де <i>t</i> – будь-який приголосний); - історія носових голосних <i>e, o_c</i> ; - зміна дифтонга <i>ĥ</i> в <i>i</i> ; - зміна <i>*je</i> в <i>o</i> на початку слова; - <i>o</i> замість початкового <i>a</i> в словах іншомовного походження. 1.2. У системі консонантизму: - втрата початкового звуку <i>j</i> перед <i>u</i> ; - розвиток фарингального <i>h</i> . - зміна <i>*gv</i> і <i>*kv</i> перед <i>ĥ</i> (з <i>oj</i>) в <i>ze</i> та <i>ce</i> ; - спрощення у групах приголосних <i>*dl, *tl, *d</i> . 2. Висновки та узагальнення.
5.	Тема 5. Історія зредукованих [ъ], [ь] (2 год.) 1. Історія зредукованих голосних. 2. Причини занепаду голосних та їхні позиції в слові. 3. Вокалізація голосних. 4. Висновки та узагальнення.

6.	<p>Тема 6. Наслідки занепаду зредукованих у системі вокалізму (2 год.).</p> <p>1. Найголовніші наслідки занепаду та вокалізації зредукованих у системі <i>вокалізму</i>:</p> <p>1.1. Друге повноголосся.</p> <p>1.2. Чергування <i>о та е з нулем</i> звука.</p> <p>1.3. Поява вставних <i>о, е</i>.</p> <p>2. Висновки та узагальнення.</p>
7.	<p>Тема 7. Наслідки занепаду зредукованих у системі вокалізму (2 год.).</p> <p>1. Найголовніші наслідки занепаду та вокалізації зредукованих у системі <i>вокалізму</i>:</p> <p>1.2. Компенсаційне подовження голосних <i>о, е</i> в новозакритих складах.</p> <p>1.3. Поява приставних <i>і</i> та рідше <i>о</i>.</p> <p>1.4. Зміна <i>і</i> на <i>ы</i>.</p> <p>2. Висновки та узагальнення.</p>
8.	<p>Тема 8. Наслідки занепаду зредукованих у системі консонантизму (2 год.).</p> <p>1. Найголовніші наслідки занепаду та вокалізації зредукованих у системі <i>консонантизму</i>:</p> <p>1.1. Поява нових груп приголосних.</p> <p>1.2. Спрощення в новоутворених групах приголосних.</p> <p>1.3. Вставні приголосні <i>т і д</i>.</p> <p>1.4. Асиміляція приголосних.</p> <p>2. Висновки та узагальнення.</p>
9.	<p>Тема 9. Наслідки занепаду зредукованих у системі консонантизму (2 год.).</p> <p>1. Найголовніші наслідки занепаду та вокалізації зредукованих у системі <i>консонантизму</i>:</p> <p>1.1. Дисиміляція приголосних.</p> <p>1.2. Депалаталізація приголосних.</p> <p>1.3. Зміна <i>л</i> в <i>й</i>.</p> <p>1.4. Перехід сполучень <i>гы, кы, хы</i> в <i>ги, ки, хи</i>.</p> <p>2. Висновки та узагальнення.</p>
10.	<p>Тема 10. Пізніші фонетичні процеси давньоруського періоду (2 год.).</p> <p>1. Пізніші фонетичні процеси писемного періоду в системі <i>вокалізму</i>:</p> <p>1.1. Рефлексія <i>ђ</i>.</p> <p>1.2. Зміна <i>е</i> в <i>о</i> після <i>шиплячих</i> та <i>й</i>.</p> <p>1.3. Перехід компенсаційно подовжених голосних <i>ō</i> та <i>ē</i> в <i>і</i> у новозакритих складах.</p> <p>1.4. Поява <i>и</i> з етимологічних <i>ы</i> та <i>і</i>.</p> <p>1.5. Наближення ненаголошених <i>е</i> та <i>и</i>.</p> <p>1.6. Зміна <i>о</i> в <i>а</i>.</p> <p>1.7. Зближення ненаголошеного <i>о</i> з <i>у</i>.</p> <p>1.8. Утрата голосного <i>і</i> на початку слова.</p>
11.	<p>Тема 11. Пізніші фонетичні процеси давньоруського періоду (2 год.).</p> <p>1. Пізніші фонетичні процеси писемного періоду у системі <i>у системі консонантизму</i>:</p> <p>1.1. Депалаталізація приголосних.</p> <p>1.2. Палаталізація приголосних.</p> <p>1.3. Історія шиплячих <i>і</i> <i>ц</i>.</p> <p>1.4. Поява протетичних приголосних.</p> <p>2. Висновки та узагальнення.</p>
VI семестр	

12.	<p>Тема 12. Історична морфологія. Історія іменникових категорій, словоформ і парадигм (2 год.).</p> <p>1. Історія іменникових граматичних категорій. 2. Типи давніх основ та історія детермінативів.</p>
13.	<p>Тема 13. Історична морфологія. Історія іменникових категорій, словоформ і парадигм (2 год.).</p> <p>1. Типи відмінювання іменників у мові давньоруської доби. 2. Руйнування давніх іменних основ і утворення нових типів відмінювання іменників.</p>
14.	<p>Тема 14. Історія займенникових слів (займенникові словоформи і парадигми) (2 год.).</p> <p>1. Займенник у морфологічній системі праслов'янської і давньоруської мов. 2. Особові і зворотний займенники. Типи відмінювання і зміни в його системі. 3. Відмінювання неособових займенників. 4. Вказівні займенники та їхнє значення. Історія форм предметно-особових займенників.</p>
15.	<p>Тема 15. Історія прикметникових категорій, словоформ і парадигм (2 год.).</p> <p>1. Походження категорії прикметника. Іменні та займенникові прикметники. 2. Відмінювання та історія форм коротких прикметників. 3. Відмінювання та історія форм повних прикметників. 4. Історія формотворення і словозміни ступенів порівняння прикметників.</p>
16.	<p>Тема 16. Історія числівникових категорій, словоформ і парадигм (2 год.).</p> <p>1. Походження числівників. Слова на позначення чисел у праслов'янській і старослов'янській мовах. 2. Семантичні і структурні розряди числівників (історія формування). 3. Відмінювання і вживання числівників у давньоруській мові. 4. Історія числівникових парадигм.</p>
17.	<p>Тема 17. Історія особових дієслівних форм (2 год.)</p> <p>1. Історія формування дієслівних категорій (вид, стан, час, спосіб, особа, число). 2. Дві основи дієслова. Дієслівні класи.</p>
18.	<p>Тема 18. Історія особових дієслівних форм (2 год.)</p> <p>1. Історія форм теперішнього часу. 2. Історія форм майбутнього часу. 3. Історія форм минулого часу. 4. Історія форм ірреальних способів.</p>
19.	<p>Тема 19. Історія іменних дієслівних форм (2 год.).</p> <p>1. Інфінітив і супін як іменні форми дієслова. 2. Творення дієприкметників у давньоруській мові. 3. Дієприкметникове формотворення (словозміна) в давньоруській мові. 4. Історія дієприкметникових форм в українській мові.</p>
20.	<p>Тема 20. Історія іменних дієслівних форм (2 год.).</p> <p>1. Походження і витворення дієприслівників. 2. Дієприслівник у староукраїнській мові та подальша його доля. 3. Висновки та узагальнення.</p>
21.	<p>Тема 21. Історія прислівника (2 год.).</p> <p>1. Виформування класу прислівників. Прислівник у праслов'янській мові. 2. Розряди прислівників за походження у давньоруській мові. 3. Формування і розвиток прислівникової системи української мови.</p>
22.	<p>Тема 22. Історія службових частин мови. Вигук (2 год.).</p> <p>1. Виформування класу прийменників. 2. Первинні прийменники. Найдавніші похідні прийменники у давньоруській</p>

	<p>мові. Початок формування складних прийменників. Перехід прислівників у прийменники.</p> <p>3. Історія первинних і найдавніших похідних прийменників в українській мові.</p> <p>4. Історія відприслівникових прийменників і поповнення лексичного складу прийменників в українській мові.</p> <p>5. Виформування й розвиток прийменників, не співвідносних із прислівниками. Розвиток складних і складених прийменників.</p> <p>6. Походження сполучників: функціональний поділ. Історія сурядних та підрядних сполучників.</p> <p>7. Виформування класу часток.</p> <p>8. Виформування вигуків.</p>
23.	<p>Тема 23. Історичний синтаксис. Історія простого і складного речення (2 год.).</p> <p>1. Історичний синтаксис, його об'єкт, предмет і завдання. Форми керування в діахронічному висвітленні.</p> <p>2. Способи вираження головних членів речення в давньоруській мові.</p> <p>3. Історія другорядних членів речення.</p> <p>4. Історія односкладних речень.</p> <p>5. Історія безсполучникових складних речень, складносурядних речень та сполучникових складних речень недостатньої диференціації.</p> <p>6. Історія складнопідрядних речень нерозчленованої структури.</p> <p>7. Історія складнопідрядних речень розчленованої структури.</p> <p>8. Засоби вираження прямої мови в давніх українських текстах.</p>
	<p>Усього год. 47</p>

4.2. Плани практичних (півгрупових) занять

№з/ п	Тема і зміст практичного заняття
V семестр	
1.	<p>Тема 1. Вступ. Проблема походження української мови (2 год.).</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Об'єкт, предмет, завдання і значення курсу. 2. Зв'язок історичної граматики з іншими науковими дисциплінами. 3. Джерела вивчення історії української мови. 4. Огляд наукової і навчальної літератури з курсу. 5. Походження східнослов'янської писемності. 6. Місце української мови серед інших слов'янських мов. 7. Аналіз існуючих точок зору з питання походження української мови. <p>Характеристика сучасних концепцій.</p>
2.	<p>Контрольна робота № 1. Тема: Вступ. Проблема походження української мови (2 год.).</p>
3.	<p>Тема 2. Діахронічна фонетика. Фонетична система індоєвропейського, праслов'янського та давньоруського періодів (3 год.).</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Поняття про систему праіндоєвропейського, праслов'янського і давньоруського вокалізму: <ol style="list-style-type: none"> 1.1. Праіндоєвропейська система. 1.2. Праслов'янська система, структура складу, характеристика наголосу. 1.3. Давньоруська система. 2. Реконструкція (письмово) з використанням наукової літератури до курсу, системи голосних та приголосних української мови (етапи: індоєвропейський → праслов'янський → давньоруський → український).
4.	<p>Тема 4. Фонетичні процеси дописемного періоду давньоруської мови (VII-X ст.) (2 год.).</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Зміна * [je] в [o] на початку слова. 2. Розвиток повноголосся * [-oro-], * [-olo-], * [-ere-], * [-ele-]. 3. Деназалізація носових голосних * [ę], * [õ]. 4. Рефлекси * [-ort-], * [-olt-]. <p>Виконання вправ та індивідуальних завдань.</p>
5.	<p>Тема 5. Історія зредукованих [ъ], [ь] (2 год.).</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Загальна характеристика редукованих голосних. 2. Аналіз слабкої позиції голосних [ъ] та [ь]. 3. Аналіз сильної позиції голосних [ъ] та [ь]. <p>Виконання вправ та індивідуальних завдань (за давньоруськими текстами).</p>
6.	<p>Тема 6. Наслідки занепаду зредукованих у системі вокалізму (2 год.).</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Перебудова структури складу. 2. Наслідки занепаду зредукованих у системі вокалізму: <ol style="list-style-type: none"> 2.1. Чергування [o], [e] з нулем звука. 2.2. Подовження [ē], [ō]. 2.3. Розвиток приставного [i]. 2.4. Перше повноголосся. 3. Висновки та узагальнення.
7.	<p>Тема 7. Наслідки занепаду зредукованих у системі вокалізму (2 год.).</p> <p>Виконання вправ та індивідуальних завдань (за давньоруськими текстами).</p>
8.	<p>Тема 8. Наслідки занепаду зредукованих у системі консонантизму (2 год.).</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Поява нових груп приголосних і їх спрощення; 2. Асиміляція приголосних;

	<p>3. Дисиміляція приголосних; 4. Деспалаталізація приголосних. 5. Висновки та узагальнення.</p>
9.	<p>Тема 9. Наслідки занепаду зредукованих у системі консонантизму (2 год.). Виконання вправ та індивідуальних завдань (за давньоруськими текстами).</p>
10.	<p>Тема 10. Пізніші фонетичні процеси давньоруського періоду (2 год.). 1. Пізніші фонетичні процеси у системі вокалізму: 1.1. Перехід [e] в [o] після шиплячих та й. 1.2. Зміна [ō], [ē] в [i]. 1.3. Зміна [o] в [a]. 1.4. Зміна [e] в [a]. 1.5. Зближення [o] і [y]. 1.6. Втрата початкового голосного. 2. Пізніші фонетичні процеси у системі консонантизму: 2.1. Поява протетичних. 2.3. Деспалаталізація шиплячих та [p]. Виконання вправ та індивідуальних завдань (за давньоруськими текстами).</p>
11.	<p>Контрольна робота № 2. Тема: «Історична фонетика» (2 год.)</p>
<p>VI семестр</p>	
12.	<p>Тема 12. Історична морфологія. Історія іменникових категорій, словоформ і парадигм (2 год.) 1. Загальна характеристика частин мови, успадкованих давньоруською мовою з праслов'янської доби. 2. Іменні частини мови. Виконання вправ та індивідуальних завдань (за давньоруськими текстами).</p>
13.	<p>Тема 13. Історична морфологія. Історія іменникових категорій, словоформ і парадигм. Іменник (2 год.) 1. Історія граматичних категорій. 2. Принципи класифікаційного поділу іменникових основ. 3. Джерела формування сучасних іменникових парадигм української мови. 4. Узаємодія відмін. Виконання вправ та індивідуальних завдань (за давньоруськими текстами).</p>
14.	<p>Тема 14. Історія займенникових слів (займенникові словоформи і парадигми) (2 год.) 1. Особливості виформування особових займенників. 2. Особливості відмінювання займенників у давньоруській мові. Виконання вправ та індивідуальних завдань (за давньоруськими текстами).</p>
15.	<p>Тема 15. Історія прикметникових категорій, словоформ і парадигм (2 год.) 1. Характер граматичних категорій прикметника. 2. Іменні прикметники, їх словозміна та особливості синтаксичного функціонування. 3. Шляхи морфологічного становлення займенникових прикметників, особливості їх словозміни. 4. Утворення форм ступенів порівняння прикметників у давньоруській мові. 5. Становлення стягнених прикметникових форм. Виконання вправ та індивідуальних завдань (за давньоруськими текстами).</p>
16.	<p>Тема 16. Історія числівникових категорій, словоформ і парадигм (2 год.) 1. Становлення числівника як окремого лексико-граматичного розряду слів. 2. Склад, утворення та специфіка словозміни числівників. Виконання вправ та індивідуальних завдань (за давньоруськими текстами).</p>

17.	<p>Тема 17. Історія особових дієслівних форм (2 год.)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Історія форм теперішнього часу. 2. Історія форм майбутнього часу. 3. Історія форм минулого часу. 4. Історія форм ірреальних способів. <p>Виконання вправ та індивідуальних завдань (за давньоруськими текстами).</p>
18.	<p>Тема 18. Історія іменних дієслівних форм (2 год.)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Інфінітив і супін як іменні форми дієслова. 2. Творення дієприкметників у давньоруській мові. 3. Дієприкметникове формотворення (словозміна) в давньоруській мові. 4. Історія дієприкметникових форм в українській мові.
19.	<p>Тема 19. Історія дієслівних та іменних форм (2 год.)</p> <p>Виконання вправ та індивідуальних завдань (за давньоруськими текстами).</p>
20.	<p>Тема 20. Історія прислівника (2 год.)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Виникнення класу прислівників. 2. Розряди прислівників за походження в давньоруській мові. 3. Формування і розвиток прислівникової системи української мови. <p>Виконання вправ та індивідуальних завдань (за давньоруськими текстами).</p>
21.	<p>Тема 21. Історія службових частин мови. Вигук (2 год.)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Виформування класу прийменників. 2. Первинні прийменники. Найдавніші похідні прийменники у давньоруській мові. Початок формування складних прийменників. Перехід прислівників у прийменники. 3. Історія первинних і найдавніших похідних прийменників в українській мові. 4. Історія відприслівникових прийменників і поповнення лексичного складу прийменників в українській мові. 5. Виникнення й розвиток прийменників, не співвідносних із прислівниками. Розвиток складних і складених прийменників. 6. Походження сполучників: функціональний поділ. Історія сурядних та підрядних сполучників. 7. Виформування класу часток. 8. Виформування вигука. <p>Виконання вправ та індивідуальних завдань (за давньоруськими текстами).</p>
22.	<p>Тема 22. Історія виформування простого і складного речення (2 год.)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Історичний синтаксис, його об'єкт, предмет і завдання. Форми керування в діяхронічному висвітленні. 2. Способи вираження головних членів речення в давньоруській мові. 3. Історія другорядних членів речення. 4. Історія односкладних речень. <p>Виконання вправ та індивідуальних завдань (за давньоруськими текстами).</p>
23.	<p>Контрольна робота № 3. Тема: «Історична морфологія. Історичний синтаксис» (2 год.)</p>

Підготовка до практичних занять здійснюється за тематикою, планами, завданнями та з використанням літератури, наведеної в програмі та самостійно підібраної студентами після консультації з викладачем.

4.3. Теми для самостійного опрацювання

V семестр

№ з/п	Назва теми
1.	Підготовка до практичних занять (18 год.)
1.1.	Конспект-відповідь до плану практичного заняття (5 год.)
1.2.	Письмові відповіді на контрольні й проблемні питання практичного заняття (5 год.)
1.3.	Виконання вправ і завдань (8 год.)
2.	Підготовка до контрольних робіт і тестування (10 год.)
3.	Вибіркові види самостійної роботи (13 год.):
3.1.	Конспект статті (2 год.)
3.2.	Конспект розділу монографії на вибір (3 год.)
3.3.	Підготовка наукової доповіді за планом на одну з пропонованих тем (5 год.)
3.4.	Підготовка презентації до теми заняття (3 год.)

Види самостійної роботи

V семестр

1. Конспект статті на вибір:

1.1. Законспекуйте статтю: *Карпенко Ю.О. Українська гіпотеза / Ю. О. Карпенко // Мовознавство : [науково-теоретичний журнал]. 1993. № 5. С. 3 – 8.* Складіть схему походження української мови за матеріалами статті Ю. О. Карпенка.

1.2. Законспекуйте статтю *Німчук В.В. Періодизація як напрямок дослідження генези та теорії української мови / В. В. Німчук // Мовознавство : [науково-теоретичний журнал]. 1997. № 6. С. 3 – 15* у формі відповідей на питання:

а) Чому В. В. Німчук вважає періодизацію історії української мови однією з найскладніших проблем українського мовознавства?

б) Які питання, на думку В. В. Німчука, є ключовими при дослідженні виникнення та перших етапів функціонування української мови?

в) Які наукові дискусії стосовно хронології буття прасхіднослов'янської єдності автор вважає коректними й плідними?

г) Які підходи можливі при трактуванні суті східнослов'янського лінгвоконтинууму IX – XII ст. і чому?

г) У чому самобутність запропонованої В. В. Німчуком періодизації історії української мови як лінгвальної системи?

1.3. Законспекуйте статтю: *Карпенко Ю.О. Фонологічна історія українського вокалізму / Ю. О. Карпенко // Мовознавство. 1998. №2 – 3. С. 78 – 91.* Подайте конспект у вигляді відповідей на питання:

а) яка ознака була провідною в організації вокалізму протягом усього існування праслов'янської мови?

б) який вигляд мала система голосних перед розпадом праслов'янської мови?

в) чому автор стверджує, що приголосні праслов'янської мови не можуть бути названі ані твердими, ані м'якими?

г) з яким фонологічним процесом автор пов'язує докорінну перебудову фонологічної системи праслов'янської мови, зміну її вокалічно-консонантного типу на консонантно-вокалічний?

г) якою була межа вокальності?

2. Конспект розділу монографії на вибір:

2.1. Законспекуйте розділ «Стародавні історичні процеси на землях сучасної України і формування протиукраїнської етномовної території» з монографії: *Півторак Г.П. Українці : Звідки ми і наша мова? : [монографія] / Г. П. Півторак. К. : Наукова думка, 1993. С. 3 – 100.*

2.2. Законспекуйте розділи «Виникнення писемності у східних слов'ян» та «Дві літературно-писемні мови Київської Русі» з монографії: *Півторак Г.П. Українці : Звідки ми і наша мова? : [монографія] / Г. П. Півторак. К. : Наукова думка, 1993. С. 135 – 148; С. 149 – 161.*

3. Підготуйте доповідь-презентацію за поданим нижче планом на одну з тем:

1. Українська мова.
2. Російська мова.
3. Білоруська мова.
4. Польська мова і кашубський діалект.
5. Верхньо- і нижньолужицька мова.
6. Чеська мова.
7. Словацька мова.
8. Полабська мова.
9. Болгарська мова.
10. Македонська мова.
11. Сербська мова.
12. Хорватська мова.
13. Словенська мова.
14. Слов'янські літературні мікрומови.

План доповіді:

1. Походження мови та ареал її поширення, кількість носіїв.
2. Літературна мова, її основоположник(и) та перші писемні пам'ятки (твори).
3. Основні етапи історичного розвитку мови.
4. Діалектна диференціація мови.
5. Графіка. Алфавіт.
6. Фонетико-фонологічні особливості мови.
7. Лексичні й фразеологічні особливості мови.
8. Морфологічні особливості мови.
9. Синтаксичні особливості мови.
10. Видатні мовознавці, що зробили вагомий внесок у дослідження мови.

Вимоги до доповіді:

Обсяг самого тексту (без списку використаної літератури та змісту) – не менше 4 повних сторінок; поля: усі 2 см; шрифт Times New Roman, кегль 14, інтервал 1,5; текст має бути вчитаним та відформатованим (вирівняний по ширині, наявні абзаци тощо).

Структура доповіді обов'язково повинна включати: вступ, основну частину, висновки, список використаної літератури.

Зміст: доповідь має бути самостійною роботою студента і повинно обов'язково містити власний аналіз та порівняння інформації. Власні узагальнення та систематизацію матеріалу доцільно подавати у вигляді схем та таблиць.

На всі джерела, інформацію з яких було використано, обов'язкові посилання, які оформлюються так: [2, 5], [4, 5-25; 6, 7-8], де перша цифра – номер джерела в списку використаної літератури, а цифра після літери с. – номери сторінок. Плагіат не допустимий!

Список використаної літератури повинен налічувати не менше 5 джерел, у тексті обов'язкові посилання на ці джерела. У списку літератури необхідно наводити повні бібліографічні дані (автор, назва, рік, місце видавництва, видавництво, кількість сторінок) згідно з правилами бібліографічного опису.

Методичні рекомендації

Перш ніж остаточно вибрати певну тему, варто перевірити, чи достатньо літератури з даного питання. Якщо студент хоче змінити формулювання теми, це потрібно узгодити з викладачем.

Користуючись інтернет-джерелами, необхідно критично ставитися до інформації та перевіряти її за кількома різними сайтами. У підготовці повідомлення не бажано користуватися даними з Вікіпедії, оскільки в світі вона не має статусу надійного джерела наукової інформації.

При підготовці до презентації доповіді варто продумати візуальний супровід (таблиці, рисунки, презентація в PowerPoint тощо) та роздатковий матеріал для слухачів.

4. Запитання для самоконтролю:

1. З якими мовознавчими дисциплінами зв'язаний курс історичної граматики? У чому полягає цей зв'язок?

2. Як виявляється зв'язок історичної граматики з історією народу?

3. Що дають для історичної граматики української мови сучасні українські діалекти?

4. Назвіть пам'ятки давньоруської мови, що датуються XI ст. Те ж – для XII ст.

5. Що таке порівняльно-історичний метод? Чому без цього методу неможлива побудова курсу історичної граматики української мови?

6. Як виникла мова давньоруської народності?

7. Розкажіть про походження давньоруської літературної мови.

8. Як і коли виникла українська мова?

9. Яка з двох давніх слов'янських азбук з'явилась раніше? Наведіть докази.

10. Хто з вітчизняних мовознавців брав активну участь у розробці історичної граматики української мови? Перелічіть відповідні дослідження.

11. Як можна відрізнити спільнослов'янські фонетичні процеси від давньоруських? Як відрізняються давньоруські (спільнослов'янські) фонетичні процеси від українських?

12. Яких змін зазнала фонетична система сучасної української літературної мови порівняно з давньоруською фонетичною системою?

13. Перелічіть основні фонетичні процеси періоду до XI ст.

14. Назвіть фонетичні зміни, що датуються часом від XI ст. і пізніше.

15. Які фонетичні зміни відбулись у XIV ст. і пізніше?

16. Опишіть перебіг занепаду зредукованих.

17. Перелічіть усі явища, що їх викликав занепад зредукованих. Поясніть, як саме відбувалися усі звукові зміни, зв'язані із занепадом зредукованих.

18. Як розвинулася фонетична категорія твердості-м'якості приголосних, наявна в сучасній українській мові?

Примітка. Розширений список питань для самоконтролю поданий окремо в кожному практичному занятті.

4.3. Теми для самостійного опрацювання VI семестр

№ з/п	Назва теми
1.	<i>Підготовка до практичних занять (38 год.):</i>
1.1.	Конспект-відповідь до плану практичного заняття (9 год.)
1.2.	Письмові відповіді на контрольні й проблемні питання практичного заняття (9 год.)
1.3.	Виконання вправ і завдань (20 год.)
2.	<i>Підготовка до контрольної роботи і тестування (6 год.):</i>
3.	<i>Вибіркові види самостійної роботи (16 год.):</i>
3.1.	Підготовка наукової доповіді-презентації «Історія службових частин мови» (8 год.)
3.2.	Підготовка наукової доповіді-презентації «Історія простого і складного речення в українській мові» (8 год.)

Види самостійної роботи VI семестр

1. Підготовка доповіді на тему «Історія службових частин мови» (одна з тем на вибір):

- 1.1. Виникнення класу прийменників. Прийменник у праслов'янській мові.
- 1.2. Первинні прийменники. Найдавніші похідні прийменники у давньоруській мові. Початок формування складних прийменників. Перехід прислівників у прийменники.
- 1.3. Історія первинних і найдавніших похідних прийменників в українській мові.
- 1.4. Історія відприслівникових прийменників і поповнення лексичного складу прийменників в українській мові.
- 1.5. Виникнення й розвиток прийменників, не співвідносних із прислівниками. Розвиток складних і складених прийменників.
- 1.6. Походження сполучників: функціональний поділ. Історія сурядних сполучників.
- 1.7. Історія підрядних сполучників.
- 1.8. Виникнення класу часток. Частки у праслов'янській мові.

2. Підготовка доповіді-презентації на тему «Історія простого і складного речення в українській мові» (одна з тем на вибір):

- 2.1. Історичний синтаксис, його об'єкт, предмет і завдання. Форми керування в діахронічному висвітленні.
- 2.2. Способи вираження головних членів речення в давньоруській мові.
- 2.3. Історія другорядних членів речення.
- 2.4. Історія односкладних речень.
- 2.5. Історія безсполучникових складних речень, складносурядних речень та сполучникових складних речень недостатньої диференціації.
- 2.6. Історія складнопідрядних речень нерозчленованої структури.
- 2.7. Історія складнопідрядних речень розчленованої структури.
- 2.8. Засоби вираження прямої мови в давніх українських текстах.

3. Запитання для самоконтролю:

1. У чому полягає явище морфологізації фонетичних змін? Що таке граматична аналогія?
2. Яким частинам мови була властива категорія двоїни? Чому і коли занепала ця категорія?
3. У яких частинах мови або окремих їх формах втратилась категорія роду? Чим пояснюється це явище?

4. Що свідчить про меншу диференційованість іменних частин мови у давньоруській мові порівняно з сучасним станом?
5. Які основні тенденції простежуються в розвитку форм іменника в східнослов'янських мовах?
6. У яких відмінках та числах виступали енклітичні займенники? З якою метою вони вживались?
7. Як витворилися членні прикметники?
8. Яким шляхом числівники оформились в окрему частину мови?
9. Які форми минулих часів існували в давньоруській мові?
10. Як і коли виникли в українській мові дієприслівники?
11. Які типи простих речень існували в давньоруській мові і яким було їх поширення? Наведіть приклади.
12. Які особливості давньоруського присудка відсутні в сучасній українській літературній мові?
13. Що таке подвійні відмінки? Які подвійні відмінки існували в давньоруській мові?
14. Охарактеризуйте розвиток орудного предикативного відмінка. Чому орудний предикативний витіснив собою цілий ряд інших конструкцій?
15. Що таке давальний самостійний? Наведіть приклади.
16. Чим пояснюється розвиток прийменникових конструкцій?
17. Що давніше – сурядність чи підрядність? Наведіть докази.
18. Перелічіть підрядні сполучники, що вживались у давньоруській мові. Укажіть значення кожного сполучника.

Примітка. Розширений список питань для самоконтролю поданий окремо в кожному практичному занятті.

5. Підсумковий контроль

5.1. Запитання до підсумкового контролю (залік)

V семестр

1. Історична граматики української мови як наука і навчальна дисципліна, її предмет, об'єкт і завдання.
2. Зв'язок історії української мови з лінгвістичними та нелінгвістичними дисциплінами.
3. Місце української мови серед слов'янських мов. Групи слов'янських мов.
4. Джерела вивчення історії української мови.
- 5*. Виникнення й розвиток письма у східних слов'ян.
- 6*. Дві літературно-писемні мови Київської Русі: руська і церковнослов'янська.
- 7*. Мова творів руської писемності.
- 8*. Проблема походження української мови в наукових працях XIX – сер. XX ст.
- 9*. Джерела мовно-історичних відомостей про українське минуле.
- 10*. Протоукраїнські землі в другій половині I тис. н.е. Склавіни й анти. Назва «Русь».
- 11*. Протоукраїнські землі в складі Київської Русі.
- 12*. Формування фонетичних південноруських діалектних особливостей, властивих українській мові.
- 13*. Формування граматичних південноруських діалектних особливостей, властивих українській мові.
14. «Українська гіпотеза» Ю.О. Карпенка.

15. Періодизація історії української мови у працях українських мовознавців: концепції Ю. Шевельова, В.В. Німчука, Ю.О. Карпенка.

16. Проблема давньоруської мови в українському мовознавстві. Значення термінів "балто-слов'янська мовна єдність", "праруська мова", "спільносхіднослов'янська мова", "давньоруська мова", "давньокиївська мова", "давньоукраїнська мова", "староукраїнська мова", "сучасна українська мова".

17. Історична фонетика, її об'єкт, предмет і завдання. Причини й типи мовних змін. Фонетичні етапи розвитку української мови на основі протоукраїнських говорів.

18. Праїндоевропейська система вокалізму й консонантизму в історії української мови.

19. Праслов'янська система вокалізму й консонантизму в історії української мови.

20. Давньоруська система вокалізму й консонантизму в історії української мови.

21. Формування системи вокалізму й консонантизму староукраїнської мови.

22. Зміни у структурі праслов'янського складу. Закон відкритого складу (ЗВС), закон складового сингармонізму (ЗСС), закон висхідної гучності (ЗВГ).

23. Найдавніші чергування в системі голосних та їхня рефлексія в давньоруській та сучасній українській мові.

24. Історія носових голосних: походження, причини виникнення, позиції в слові, зміни на давньоруському ґрунті.

25. Перехідні палаталізації задньоязикових приголосних та їхні рефлекси в давньоруській та сучасній українській мовах.

26. Доля приголосних у сполученні з постконсонантним *j та їхні рефлекси в давньоруській та сучасній українській мовах.

27. Доля сполучень *kt, *gt; зміни в сполученнях *dt, *tt; спрощення приголосних *b, *p, *v, *g, *d.

28. Фонетичні явища, зумовлені дією ЗВС (утрата кінцевих приголосних; відновлення складотворчості сонорних *r, *l; розвиток протези).

29. Найдавніші процеси дописемного періоду: зміни *gv, *kv → *zv, *cv; спрощення в групах приголосних *dl, *tl, *dm.

30. Розвиток повноголосся; зміни початкових *or, *ol.

31. Історія фрикативного фарингального звука *h (українського [г]).

32. Зміна *je в *o на початку слова.

33. Історія редукованих голосних. Слабка і сильна позиції. Послідовність занепаду редукованих голосних.

34. Наслідки занепаду редукованих в системі вокалізму: друге повноголосся.

35. Наслідки занепаду редукованих в системі вокалізму: альтернації **o** та **e** // **Ø**. Поява протетичних **o** та **e**.

36. Наслідки занепаду редукованих у системі вокалізму: компенсаційне подовження етимологічних **o**, **e** та подальший перехід в **i**.

37. Наслідки занепаду редукованих в системі вокалізму: розвиток приставних **i** та **o**; поява несправжніх дифтонгів; зміна **i** в **ы**.

38. Альтернація **e**//**o** після шиплячих та **j**. Перехід **гы, кы, хы** в **ги, ки, хи**.

39. Наслідки занепаду редукованих у системі консонантизму: поява нових груп приголосних; спрощення в новоутворених групах приголосних.

40. Наслідки занепаду редукованих у системі консонантизму: спрощення в новоутворених групах приголосних.

41. Наслідки занепаду редукованих у системі консонантизму: вставні приголосні т і д; дисиміляція приголосних.

42. Наслідки занепаду редукованих у системі консонантизму: асиміляція приголосних.

43. Наслідки занепаду редукованих у системі консонантизму: депалаталізація приголосних; зміна л в љ.

44. Рефлекси h в сучасній українській мові та її діалектах.

45. Поява українського и з етимологічних ы та і; зближення артикуляції ненаголошених е та и.

46. Зміна о в а; зближення артикуляції ненаголошеного о з у; утрата голосного і на початку слова.

47. Палаталізація і депалаталізація приголосних у староукраїнський період. *Ствердіння губних та р на українському ґрунті.

48. Історія шиплячих і ц; поява протетичних приголосних у мові староукраїнського періоду.

6. Загальні висновки щодо еволюції фонетичної системи української мови.

* *Питання за монографією Г.П. Півторака «Українці: звідки ми і наша мова?» / Г.П. Півторак. К.: Наукова думка, 1993 .200 с.*

5.2. Запитання до підсумкового контролю (іспит)

VI семестр

1. Історична морфологія української мови, її предмет і завдання.
2. Загальна характеристика морфологічної системи праслов'янської мови.
3. Історія української морфемної та словотвірної систем (загальна характеристика).
4. Історія граматичних категорій іменника: категорія роду.
5. Історія граматичних категорій іменника: категорія числа та відмінка.
6. Поняття про праслов'янське субстантивне відмінювання.
7. Розподіл субстантивної словозміни за детермінативами у праслов'янській мові.
8. Трансформація давніх українських типів відмінювання в сучасні.
9. Особливості давнього відмінювання іменників: іменники з основами на *-ā/-jā.
10. Особливості давнього відмінювання іменників: іменники з основами на *-ǫ/-jǫ.
11. Особливості давнього відмінювання іменників: іменники з основами на *-ŭ та *-ī.
12. Особливості давнього відмінювання іменників: іменники з основами на *-ī.
13. Особливості давнього відмінювання іменників: іменники з консонантними основами.
14. Еволюція іменникових форм у процесі розвитку української мови: I відміна.
15. Еволюція іменникових форм у процесі розвитку української мови: II відміна.
16. Еволюція іменникових форм у процесі розвитку української мови: III та IV відміни, множинні іменники.
17. Загальна характеристика займенника як граматичного класу слів в історії української мови.
18. Особові (безродові) займенники: історія форм та особливості вживання.

19. Неособові (родові) займенники: історія форм та особливості вживання (крім вказівних).
20. Історія та особливості вживання вказівних займенників.
21. Становлення прикметника як частини мови.
22. Словотвір прикметників давньоруської мови. Історичні зміни в системі прикметників.
23. Іменні (нечленні) прикметники: історія форм.
24. Займенникові (членні) прикметники: історія форм.
25. Історія форм ступенів порівняння прикметників. Явище суплетивізму.
26. Походження та історія форм простих кількісних числівників.
27. Походження та історія форм складних числівників.
28. Походження та історія форм складених числівників.
29. Походження та історія форм порядкових числівників.
30. Походження та історія форм збірних і дробових числівників.
31. Дієслово в історії української мови: дві формотвірні основи дієслова, дієслівні класи, атематичні дієслова.
32. Історія форм теперішнього часу. Морфологічні процеси при творенні форм теперішнього часу та їхні причини.
33. Семантика, формотворення, словозміна та причини занепаду форм аориста.
34. Семантика, формотворення, словозміна та причини занепаду форм імперфекта.
35. Семантика, формотворення (з урахуванням морфологічних процесів), словозміна та подальша доля перфекта в українській мові.
36. Семантика, формотворення (з урахуванням морфологічних процесів), словозміна та подальша доля плюсквамперфекта в українській мові.
37. Історія форм умовного способу.
38. Історія форм імператива.
39. Інфінітив і супів як іменні форми в історії української мови.
40. Семантика, творення, відмінювання та історія форм членних і нечленних форм активних дієприкметників теперішнього часу.
41. Семантика, творення, відмінювання та історія форм членних і нечленних форм активних дієприкметників минулого часу.
42. Семантика, творення, відмінювання та історія форм членних і нечленних форм пасивних дієприкметників теперішнього часу.
43. Семантика, творення, відмінювання та історія форм членних і нечленних форм пасивних дієприкметників минулого часу.
44. Історія дієприслівників та безособових предикативних форм на -но, -то в українській мові.
45. Становлення прислівника як частини мови. Відзайменникові прислівники.
46. Історія відіменникових, відприкметникових, від числівникових та віддієслівних прислівників в українській мові.
47. Історія службових частин мови (загальний огляд).
48. Історія первинних прийменників.
49. Історія вторинних прийменників. Транспозиція повнозначних слів у прийменники в історії української мови.
50. Історія паратактичних сполучників.
51. Історія гіпотактичних сполучників.
52. Історія часток.
53. Поняття про історичний синтаксис і речення. Підмет і засоби його вираження в історії української мови.
54. Присудок, структурні типи присудків і засоби їхнього вираження в історії української мови.

55. Атрибутивні, об'єктні та обставинні відношення в історії української мови.
 56. Історія односкладних речень в українській мові.
 57. Складне речення в історії української мови: загальний огляд, історія складносурядних речень.
 58. Історія безсполучникових речень в українській мові. Сполучникові складні речення недостатньої диференціації.
 59. Історія складнопідрядного речення (підрядні присубстантивно-атрибутивні, з'ясувально-об'єктні, причини, умови, часу).
 60. Історія складнопідрядного речення (підрядні місця, допустові, наслідкові, мети, порівняння).

5.3. Типові завдання

Схема діахронічного графіко-фонетичного аналізу слова

1. Орфографічний запис слова, пізньопраслов'янська реконструкція, сучасний український відповідник.
2. Запис слова фонетичною транскрипцією.
3. Якісне співвідношення літерно-звукового складу.
4. Кількісне співвідношення літерно-звукового складу.
5. Характеристика складів.
6. Артикуляційна характеристика звуків.
7. Характеристика звукових змін.

Зразок діахронічного графіко-фонетичного аналізу слова

1. Людѣ~, ппсл. *l'udъje, укр. *люди*.
2. [л' ъд'је]
3.

л – люди~ –	[л'°]
ю – ю –	[ў]
д – добро –	[д']
ь – ~рь –	[Ø]
	[j]
~ – ~ –	
	[e]
4. П'ять літер, п'ять звуків. Літера ь позначає нуль звука, літера ~ позначає два звуки – [j] та [e].
5. У слові три склади:
 - 1-й склад лю- – початковий, двозвуковий, відкритий, напівприкритий, наголошений, структура – CV (3/4).
 - 2-й склад дѣ- – серединний, двозвуковий, відкритий, прикритий, ненаголошений, структура – CV (2/4).
 - 3-й склад ~- – кінцевий, двозвуковий, відкритий, напівприкритий, ненаголошений, структура – CV (3/4).
6. Характеристика звуків:

л – люди~ – [л'°] – приголосний, язиковий, передньоязиковий, позиційно м'який; сонорний, плавний; акомодований наступним лабіалізованим голосним [ў].

ю – ю – [ў] – голосний, заднього ряду, високого підняття; лабіалізований, наголошений, повного творення, за походженням – дифтонг; акомодований попереднім м'яким приголосним [л'°].

д – добро – [д'] – приголосний, язиковий, передньоязиковий, позиційно м'який; шумний, дзвінкий, зімкнено-проривний.

ь – ~рь – [Ø] – голосний, переднього ряду, середнього підняття; нелабіалізований, ненаголошений, редукований у слабкій позиції (нуль звука), за походженням – монофтонг.

[j] – приголосний, язиковий, середньоязиковий, постійно м'який; сонорний, фрикативний, серединний.

~ – ~

[e] – голосний, переднього ряду, середнього підняття; нелабіалізований, ненаголошений, повного творення, за походженням – монофтонг.

7. Характеристика звукових змін:

Кінець слова є фонетично модифікованим ь~ → **и** в сучасній українській мові внаслідок занепаду редукованих; відбулася депалаталізація приголосного [д] перед наступним [и] у староукраїнський період.

3.	Л – люди~ – [л°]	
	ю – ю –	[ý]
	д – добро –	[д']
	ь – ~рь –	[Ø]
		[j]

~ – ~ –

[e]

4. 5 (п'ять) літер, 5 (п'ять) звуків. Літера ь позначає нуль звука, літера ~ позначає два звуки – [j] та [e].

5. У слові три склади:

1-й склад лю- – початковий, двозвуковий, відкритий, напівприкритий, наголошений, структура – CV.

2-й склад дь- – серединний, відкритий, прикритий, ненаголошений, структура – CV.

3-й склад ~- – кінцевий, відкритий, напівприкритий, ненаголошений, структура – CV.

6. Л – люди~ – [л°] – приголосний, язовий, передньоязовий, позиційно м'який; сонорний, плавний; акомодований наступним лабіалізованим голосним [ý].

ю – ю – [ý] – голосний, заднього ряду, високого підняття; лабіалізований, наголошений, повного творення, за походженням – дифтонг; акомодований попереднім м'яким приголосним [л°].

д – добро – [д'] – приголосний, язовий, передньоязовий, позиційно м'який; шумний, дзвінкий, зімкнено-проривний.

ь – ~рь – [Ø] – голосний, переднього ряду, середнього підняття; нелабіалізований, ненаголошений, редукований у слабкій позиції (нуль звука), за походженням – монофтонг.

[j] – приголосний, язовий, середньоязовий, постійно м'який; сонорний, фрикативний, серединний.

~ – ~

[e] – голосний, переднього ряду, середнього підняття; нелабіалізований, ненаголошений, повного творення, за походженням – монофтонг.

7. Характеристика звукових змін: кінець слова є фонетично модифікованим ь~ → **и** в сучасній українській мові внаслідок занепаду редукованих.

Схема діахронічного морфологічного аналізу іменника

1. Словоформа – частина мови.
2. Початкова форма – наз. одн.
3. Власна чи загальна назва.

4. Категорія істот / неістот (із зазначенням критерію визначення).
5. Категорія роду (із зазначенням критерію визначення).
6. Категорія числа.
7. Категорія відмінка (із зазначенням семантико-синтаксичної функції).
8. Засіб вираження граматичного значення (флексія, прийменник з флексією; із зазначенням сучасного засобу).
9. Тип відмінювання (із зазначенням сучасного типу відмінювання).
10. Синтаксична функція в реченні (визначати в межах словосполучення (предикативного словосполучення) із графічним та термінологічним позначенням члена речення).

Зразок діахронічного морфологічного аналізу іменника

1. Николѣ – іменник.
2. П.ф. – Никола.
3. Власна назва.
4. Істота (іменник на позначення особи чоловічої статі).
5. Чол. р. (семантичний критерій: особа чоловічої статі).
6. Оdn.
7. Дав. відм., об'єктна функція (адресата дії)
8. Засобом вираження ГЗ є флексія -h (у сучасній українській мові – флексія -і).
9. *ā-основа (у сучасній українській мові – І відміна тверда група).
10. приходить створити Николѣ – непрямий додаток.

Схема діахронічного морфологічного аналізу займенника

1. Словоформа в реченні (тексті).
2. Частина мови.
3. Початкова форма.
4. Родовий / безродовий.
5. Семантичний розряд.
6. Розряд за співвідношенням з повнозначною частиною мови.
7. Особа (тільки для особових).
8. Рід (тільки для родових і тільки у формах однини).
9. Число.
10. Відмінок.
11. Засіб вираження граматичного значення (флексія; флексія з прийменником; суплетивна форма).
12. Тип відмінювання (твердий / м'який варіант) для неособових займенників.
13. Синтаксична функція.
14. Сучасна форма із зазначенням фонетичних і морфологічних змін, які відбулися в слові.

Зразок діахронічного морфологічного аналізу займенника

Люба ми єсть речь ваша (Лавр. літ.).

1. ми.
2. Займенник.
3. П.ф. – "зь.
4. Безродовий.
5. Особовий.
6. Іменниковий.
7. 1 особа.
8. ----.
9. Однина.

10. Дав. відм.
11. Суплетивна форма.
12. ----.
13. ~сть люба ми – непрямий додаток.
14. Сучасна форма – мені; це архаїчна форма дав. відмінка однини, що була втрачена сучасною українською мовою.

Схема діахронічного морфологічного аналізу прикметника

1. Словоформа в тексті.
2. Частина мови.
3. Початкова форма.
4. Семантичний розряд.
5. Для похідних – твірна основа і словотвірний формант.
6. Для якісних – ступінь порівняння, тип форми і засіб творення.
7. Нечленний / членний.
8. Стягнений / нестягнений (для членних).
9. Рід, число, відмінок і засіб вираження.
10. Тип відмінювання.
11. Еволюція словоформи (від давнього періоду до сучасності).
12. Синтаксична функція.

Зразок діахронічного морфологічного аналізу прикметника

1. Нову.
2. Прикметник.
3. П.ф. – новъ.
4. Якісний.
5. Непохідний.
6. Нульовий ступінь порівняння.
7. Нечленний.
8. ----.
9. Жін.р., одн., зн. відм., засіб вираження -у.
10. Твердий варіант.
11. Словоформа успадкована сучасною українською мовою без змін.
12. Церковъ нову – атрибутивна (узгоджене означення).

Схема діахронічного морфологічного аналізу числівника

1. Словоформа в тексті.
2. Частина мови.
3. Початкова форма.
4. Семантичний розряд.
5. Структурний розряд (для складених безсполучникових числівників – тип синтаксичного зв'язку: посереднє керування, узгодження, безпосереднє керування).
6. Морфологічні категорії і засоби їхнього вираження.
7. Тип відмінювання.
8. Особливості синтаксичної сполучуваності з іменником.
9. Еволюція словоформи (від давнього періоду до сучасності).
10. Синтаксична функція.

Зразок діахронічного морфологічного аналізу числівника

1. вдину тысѧчу.
2. Числівник.
3. П.ф. – вдина тысѧча.

4. Означено-кількісний
5. Складений безсполучниковий, узгодження.
6. Зн. відм., одн., жін. р.; флексія -у.
7. Перший компонент змінюється за типом займенника **та**, другий – за типом іменника ***jā-основ**.
8. вди́ну тиса́чу рубле́в – вимагає від залежного іменника форми род. мн.
9. Числівник успадковано сучасною українською мовою, у першому компоненті в кореневій морфемі втрачено компонент -и.
10. єсмы до́лжны вди́ну тиса́чу рубле́в – об'єктна (прямий додаток).

Схема діахронічного морфологічного аналізу дієслова

1. Словоформа в реченні (тексті).
2. Частиномовна належність.
3. Початкова форма (завжди – інфінітив).
4. Семантика форми.
5. Вид, одновидове / двовидове / парновидове, видовий корелят (для парновидових).
6. Перехідне / неперехідне.
7. Стан (за тристановою концепцією).
8. Зворотне / незворотне.
9. Спосіб, тип форми (синтетична / аналітична), засіб вираження.
10. Час, тип форми (синтетична / аналітична), засіб вираження.
11. Особа, рід, число, засіб вираження.
12. Особливості формотворення (з'ясувати, від якої основи утворено аналізовану форму):
 - 12.1. Основа інфінітива / основа презенса, тема основи, клас, дієвідміна.
 13. Особливості функціонування аналізованої словоформи в сучасній українській мові.
 14. Семантико-синтаксична і формально-синтаксична функція.

Зразок діахронічного морфологічного аналізу дієслова

1. жив"ху.
2. Дієслово в особовій формі.
3. П.ф. – жити.
4. Позначає тривалий, не обмежений в часі процес.
5. Недоконаний вид, парновидове, жити – прожити.
6. Неперехідне.
7. Активний стан.
8. Незворотне.
9. Дійсний спосіб, синтетична форма, засіб вираження – суфікс -"х- і флексія -у.
10. Минулий час, імперфект, синтетична форма, засіб вираження – суфікс -"х- і флексія -у.
11. 3-я особа, множина.
12. Особливості формотворення:
 - 12.1. Основа інфінітива – жи(в)-, тема основи -Ø-;
 - 12.2. I клас, I дієвідміна.
13. Форму втрачено, її функцію виконує форма недоконаного виду минулого часу.
14. пол"не жив"ху – предикативна (простий присудок).

1.4. Зразок залікового та іспитового білетів із зазначенням максимальної кількості балів за кожне виконане завдання
ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. ПЕТРА МОГИЛИ

Рівень вищої освіти	перший (бакалаврський)
Спеціальність	014 Середня освіта
Спеціалізація	014.01 «Українська мова і література»
Семестр	V
Навчальна дисципліна	«Історична граматики української мови»

ЗАЛІКОВИЙ БІЛЕТ № 0

1. *Теоретичне питання:* Місце української мови серед слов'янських мов. Групи слов'янських мов.

2. *Теоретичне питання:* Давні рефлексії голосного *ě (ѣ); перехід *а в *о на початку слова в іншомовних словах; утрата початкового *j перед *и.

3. *Практичні завдання:*

3.1. Поділіть слова на склади, визначте будову складу згідно з законом висхідної гучності: псьць, тьрнь, стьлати, кр'явав, к'рмити.

3.2. Визначте слабку (-) та сильну (+) позицію редукованих: т'рговати, т'мьнь, м'ножьство, шьп'ть, д'хорь.

3.3. Виконайте графіко-фонетичний аналіз слова: землею.

Затверджено на засіданні

кафедри української філології та міжкультурної комунікації

Протокол №__ від „__” _____ 20__ року

Завідувач кафедри _____

Н.М. Лебединцева

Екзаменатор _____

А.А. Зинякова

Критерії оцінювання відповіді на іспиті:

Заліковий білет складається з 4-х завдань: теоретичне питання № 1 (5 балів); теоретичне питання № 2 (5 балів); виконання практичного завдання (1, 2 по 5 б., 3 – 10 б., загалом – 20 балів).

ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. ПЕТРА МОГИЛИ

Рівень вищої освіти	перший (бакалаврський)
Спеціальність	014 Середня освіта
Спеціалізація	014.01 «Українська мова і література»
Семестр	VI
Навчальна дисципліна	«Історична граматики української мови»

ЕКЗАМЕНАЦІЙНИЙ БІЛЕТ № 0

1. *Теоретичне питання:* Історична морфологія української мови, її предмет і завдання.

2. *Теоретичне питання:* Дієслово в історії української мови: дві формотвірні основи дієслова, дієслівні класи, атематичні дієслова.

3. *Виконайте морфологічний аналіз підкресленого слова:* Се слышавшє, Торци убояшася, побѣгоша и до сего дне и помроша бѣгаючи (Лавр. літ.)

4. Виконайте синтаксичний аналіз речення: **И с коня много падахъ, голову си розбихъ дважды, и руцѣ и нозѣ свои вередихъ** (Повч. ВМ).

Затверджено на засіданні
кафедри української філології та міжкультурної комунікації
Протокол №___ від „___” _____20___року
Завідувач кафедри _____
Екзаменатор _____

Н.М. Лебединцева
А.А. Зинякова

Критерії оцінювання відповіді на іспиті:

Іспитовий білет складається з 4-х завдань: теоретичне питання № 1 (5 балів); теоретичне питання № 2 (5 балів); виконання діяхронічного морфологічного аналізу слова (10 балів); виконання діяхронічного синтаксичного аналізу речення та його переклад (20 балів). Загалом: 40 балів.

6. Критерії оцінювання та засоби діагностики результатів

V семестр

№ з/п	Вид діяльності (завдання)	Максимальна кількість балів
1.	<i>Практичні заняття</i>	33 б.
1.1.	Письмові відповіді на контрольні й проблемні питання практичного заняття	11•1,5 б.= 16,5 б.
1.2.	Виконання вправ і завдань	11•1,5 б.= 16,5 б.
2.	<i>Контрольні роботи</i>	27 б.
2.1.	Контрольна робота №1	12
2.2.	Контрольна робота №2	15
3.	<i>Іспит</i>	40 б.
3.1	Теоретичні питання	20
3.2	Практичні завдання	20
	Разом:	100 б.

VI семестр

№ з/п	Вид діяльності (завдання)	Максимальна кількість балів
1.	<i>Практичні заняття</i>	36 б.
1.1.	Письмові відповіді на контрольні й проблемні питання практичного заняття	12•1,5 б.=18 б.
1.2.	Виконання вправ і завдань	12•1,5 б.=18 б.
2.	<i>Контрольна робота</i>	24 б.
2.1.	Контрольна робота №3	24
3.	<i>Іспит</i>	40 б.
3.1	Теоретичні питання	20
3.2	Практичні завдання	20
	Разом:	100 б.

Діагностика знань студентів здійснюється за допомогою:

1. Усного й письмового опитування студентів на практичних заняттях (підготовка проблемних питань теоретичного характеру з врахуванням блоку самостійної роботи, виконання запропонованих практичних завдань різного характеру).
2. Виконання контрольних робіт.

ЗРАЗКИ
варіантів контрольних робіт

Контрольна робота №1

Тема: Вступ. Проблема походження української мови

Варіант 0

I. Ознайомчо-орієнтаційний рівень (ОО) – кожне питання по 0,5 б. = 2,5 б.

1. Як називається загальний курс, до якого входить історична граматики української мови?
2. Історична граматики української мови складається з таких розділів: ...
3. Предметом вивчення курсу є ...
4. У чому полягає практичне значення курсу?
5. Українська мова сформувалася на основі діалектів ...

II. Понятійно-аналітичний рівень (ПА) – 1-ше питання 0,5 б., 2,3 – 1 б. = 2,5 б.

1. Запишіть часові межі давньоруського періоду.
2. Чи була проміжна ланка (давньоруська мова) між Прокоментуйте положення.
3. Дайте визначення поняття «давньоруська мова». Чи використовується інша термінологія на позначення цього поняття?

III. Продуктивно-синтетичний рівень (ПС) – 1-ше питання – 2 б., 2, 3 – по 4 б. = 10 б.

1. Розкрийте зв'язок історичної граматики з іншими дисциплінами.
2. Скільки пам'яток періоду Київської Русі збереглося? Назвіть і коротко охарактеризуйте ті, які вивчали.
3. Що Ви знаєте про питання походження української мови? Прокоментуйте відомі Вам концепції.

Контрольна робота №2

Тема: «Історична фонетика»

Варіант 0

1-й блок завдань (кожне питання – по 0,5 б. = 5,5 б.)

1. Що вивчає діяхронічна фонетика?
2. Чи зафіксована в історичних пам'ятках індоєвропейська мова?
3. Як вивчають мовознавці мову, вказану вище?
4. Чи були у системі вокалізму індоєвропейської мови дифтонги?
5. Як називається цей графічний знак «*»? Що він означає?
6. За допомогою якого методу вивчаються фонетичні процеси писемного періоду давньоруської мови? Запишіть його часові межі.
7. Складотворчими можуть бути
8. [ь] та [ъ] це ...

А	Б	В	Г
лабіалізовані	м'який знак та твердий знак	голосні	дифтонги

9. Термін «новий ґ» належить

А	Б	В	Г
Г.Півтораку	Л.Булаховському	О.Соболевському	О.Потебні

10. Які звуки були компенсаційно подовженими?

11. Спрощення – це фонетичний процес, який є наслідком

2-й блок завдань (питання 1-5 по 1 б., 6 – 2 б., 7 – 2,5 б. = 9,5 б.)

1. Прокоментуйте на конкретних прикладах дію закону відкритого складу.
2. Чи зафіксовані українською мовою чергування, що відбулися у ході усіх типів перехідної палаталізації? Наведіть приклади, мотивуйте.
3. Поясніть фонетичний процес у слові *jediny. Як він називається? До якого періоду належить? Які лексеми української мови фіксують його?

4. Поясніть фонетичний процес у слові *молоко*. Як він називається? Запишіть давньоруською мовою ще кілька прикладів.

5. Наслідком якого фонетичного процесу є чергування *у, а* з *м, н*, зафіксоване в українській мові? Прокоментуйте.

6. Визначте (графічно) позиції зредукованих у словах (вправа 42 «Въ лѣто 6420. ... его 33 (ПВЛ)», сторінки 28-29 збірника вправ з Історичної граматики української мови).

7. Прокоментуйте (на прикладах вправи 87 зі сторінки 45 збірника вправ з Історичної граматики української мови) фонетичні процеси, пов'язані з наслідками занепаду та вокалізації зредукованих у системі вокалізму.

Контрольна робота №3

Тема: Історична морфологія. Історичний синтаксис

Варіант 0

Завдання: Подане речення давньоруською мовою записати українською; проаналізувати кожен лексему на морфологічному (12 б.) та синтаксичному (12 б.) рівнях (за схемами, поданими до занять).

Речення додаються.

1. Тогда Володимеръ и Мономахъ пиль золотом шоломомъ Донъ (ГВЛ, XIII ст.).
2. Володиславу же ѣхавшю на передь со всѣми галичаны (ГВЛ, XIII ст.).
3. Луче бы ми воробеи испечень приимати отъ руки твоєа (Сл., Дан., XIII ст.).
4. Данило воротися в Володимеръ (ГВЛ, XIII ст.).

Критерії оцінювання ЗУН студентів:

1. Оцінювання якості підготовки до практичних підгрупових занять:

а) оцінка «відмінно» (3 бали) виставляється студентові, якщо він:

- у повному обсязі (на 100%) підготував практичне заняття, по суті й за змістом розкрив поставлену перед ним проблему;

- дав розгорнуту логічну відповідь на контрольне (-і) питання, при цьому під час підготовки використав додаткову літературу, добре ознайомився з конспектом лекції;

- правильно (без помилок) виконав вправу чи завдання, обґрунтувавши хід власних думок;

б) оцінка «добре» (2 бали) виставляється студентові, якщо він:

- підготував 75% практичного заняття, по суті й за змістом розкрив поставлену перед ним проблему, але при цьому допустив неточності у формулюванні визначень, понять і явищ;

- дав розгорнуту логічну відповідь на контрольне (-і) питання, при цьому під час підготовки, добре ознайомився з конспектом лекції, але не користувався додатковою літературою;

- правильно, в цілому, виконав вправу чи завдання, допустивши 1-2 помилки, проте обґрунтувавши хід власних думок;

в) оцінка «задовільно» (1 бал) виставляється студентові, якщо він:

- підготував 50% семінарського заняття, загалом розкрив поставлену перед ним проблему, але під час відповіді допустив низку помилок, або пропустив важливі факти, або не зміг пояснити сутність того чи іншого явища;

- дав неповну (часткову) відповідь на контрольне (-і) питання, що потребувало суттєвих доповнень чи коментарів з боку викладача чи інших студентів, при цьому під час підготовки не використав додаткової літератури, погано ознайомився з конспектом лекції;

- виконав вправу чи завдання зі значною кількістю помилок або неточностей, не зміг обґрунтувати (або частково обґрунтував) хід власних думок;

г) оцінка «незадовільно» (0 балів) виставляється студентові, якщо він:

- підготував семінарське заняття в обсязі, меншому за 50%, по суті й за змістом не розкрив поставленої перед ним проблеми або відмовився відповідати;
- дав неправильну (нелогічну) відповідь на контрольне (-і) питання, при цьому під час підготовки не використав додаткової літератури або відмовився відповідати;
- неправильно (зі значною кількістю помилок чи неточностей) виконав вправу чи завдання, не зміг пояснити хід виконання або зовсім не виконав вправи чи завдання.

2. Оцінювання якості виконаної контрольної роботи (окремо оцінюється кожний блок або кожне завдання) – V семестр:

а) оцінка «відмінно» (12-15 балів) виставляється студентові, якщо:

- відповідь на теоретичне питання є вичерпною, змістовною, логічною, у ній відсутні фактичні помилки та порушення мовних норм, а терміни, явища й поняття проілюстровано прикладами;
- практичне завдання виконано без помилок відповідно до зразків-еталонів, поданих у лекціях та на практичних заняттях;

б) оцінка «добре» (8-11 балів) виставляється студентові, якщо:

- відповідь на теоретичне питання є повною, змістовною, логічною, проте в ній є незначні неточності, а в окремих випадках наявні мовні та мовленнєві помилки (не більше 3-х); терміни, явища й поняття загалом проілюстровано прикладами;
- практичне завдання виконано відповідно до зразків-еталонів, поданих у лекціях та на практичних заняттях, але в ньому наявні помилки (не більше 2-х);

в) оцінка «задовільно» (5-7 балів) виставляється студентові, якщо:

- відповідь на теоретичне питання є неповною, але змістовною, проте в ній є неточності, порушено логічний виклад думок, а в окремих випадках наявні мовні та мовленнєві помилки (не більше 5-х); терміни, явища й поняття загалом майже не проілюстровано прикладами;
- практичне завдання виконано, але порушено порядок його виконання або в ньому є суттєві неточності; у завданні допущено студентом помилки (не більше 4-х);

г) оцінка «незадовільно» (0-4 балів) виставляється студентові, якщо:

- відповідь на теоретичне питання є поверховою (або відповідь на питання відсутня), яка не відповідає змісту питання, у ній є суттєві неточності, порушено логічний виклад думок, наявні мовні та мовленнєві помилки (від 6-ти та більше); терміни, явища і поняття загалом не проілюстровано прикладами;
- практичне завдання виконано, але порушено порядок його виконання або в ньому є суттєві недоліки; у завданні допущено студентом помилки (від 5-ти і більше).

2.1. Оцінювання якості виконаної контрольної роботи (окремо оцінюється кожний блок або кожне завдання) – VI семестр:

а) оцінка «відмінно» (18-24 бали) виставляється студентові, якщо:

- відповідь на теоретичне питання є вичерпною, змістовною, логічною, у ній відсутні фактичні помилки та порушення мовних норм, а терміни, явища й поняття проілюстровано прикладами;
- практичне завдання виконано без помилок відповідно до зразків-еталонів, поданих у лекціях та на практичних заняттях;

б) оцінка «добре» (12-17 балів) виставляється студентові, якщо:

- відповідь на теоретичне питання є повною, змістовною, логічною, проте в ній є незначні неточності, а в окремих випадках наявні мовні та мовленнєві помилки (не більше 3-х); терміни, явища й поняття загалом проілюстровано прикладами;
- практичне завдання виконано відповідно до зразків-еталонів, поданих у лекціях та на практичних заняттях, але в ньому наявні помилки (не більше 2-х);

в) оцінка «задовільно» (6-11 балів) виставляється студентові, якщо:

- відповідь на теоретичне питання є неповною, але змістовною, проте в ній є неточності, порушено логічний виклад думок, а в окремих випадках наявні мовні та

мовленнєві помилки (не більше 5-х); терміни, явища й поняття загалом майже не проілюстровано прикладами;

- практичне завдання виконано, але порушено порядок його виконання або в ньому є суттєві неточності; у завданні допущено студентом помилки (не більше 4-х);

г) оцінка «незадовільно» (0-5 балів) виставляється студентові, якщо:

- відповідь на теоретичне питання є поверховою (або відповідь на питання відсутня), яка не відповідає змісту питання, у ній є суттєві неточності, порушено логічний виклад думок, наявні мовні та мовленнєві помилки (від 6-ти та більше); терміни, явища і поняття загалом не проілюстровано прикладами;

- практичне завдання виконано, але порушено порядок його виконання або в ньому є суттєві недоліки; у завданні допущено студентом помилки (від 5-ти і більше).

Забезпечення освітнього процесу

Курс передбачає застосування словесних методів навчання: проблемні й евристичні, проблемно-пошукові, аналітичні бесіди.

Практичні методи навчання: робота в бібліотеці, використання ресурсів Інтернету. Використовуються також наочні методи, передусім, використання демонстрації та електронної презентації.

Інтерактивні методи навчання: мозковий штурм, асоціативний куш, проблемно аналітичні бесіди, кейсові вправи, ситуативне моделювання тощо.

Методи стимулювання та мотивації навчальної діяльності:

1. Методи стимулювання пізнавального інтересу: дискусії; несподіваність, парадоксальність, ситуації успіху, новизни тощо.

2. Методи стимулювання мотивів обов'язку й відповідальності: переконання, вимога, привчання, вправа, заохочення тощо. Також застосовуються тренінгові технології, робота в малих групах тощо.

Матеріально-технічне забезпечення

Проекційне мультимедійне обладнання (проектор, екран, ноутбук/комп'ютер); Доступ до мережі Internet, точка доступу Wi-Fi; OS: Windows, Android, iOS; Browsers: Chrome / Opera / Mozilla Firefox / MS Edge; Програмне забезпечення: Word, PowerPoint; Skype, Zoom, Google Meet; Гаджети для запису і відтворення аудіо- та відео-файлів (ноутбук, планшет, смартфон, камера, мікрофон, навушники, диктофон, портативний MP3/MP4 плеєр, портативна колонка, CD/DVD програвач); Електронні словники, мобільні додатки для вивчення української мови та перекладу (Google, META.ua, Академічний тлумачний словник української мови sum.in.ua, Український лінгвістичний портал <https://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>, Український мовно-інформаційний фонд НАН України відділ інформатики <https://www.facebook.com/ulif.org.ua/>); Система електронного навчання Moodle 3.9.

Відповідність підсумкових семестрових рейтингових оцінок у балах оцінкам за національною шкалою та шкалою ECTS

Оцінка в балах	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	
		Оцінка	Пояснення
90-100	Відмінно	A	Відмінно (відмінне виконання лише з незначною кількістю помилок)
82-89	Добре	B	Дуже добре (вище середнього рівня з кількома помилками)

75-81		C	Добре (в загальному вірне виконання з певною кількістю суттєвих помилок)
67-74	Задовільно	D	Задовільно (непогано, але зі значною кількістю недоліків)
60-66		E	Достатньо (виконання задовольняє мінімальним критеріям)
35-59	Незадовільно	FX	Незадовільно (з можливістю повторного складання)
1-34		F	Незадовільно (з обов'язковим повторним курсом)

7. Список рекомендованої літератури

6.1. Основна

1. Зинякова, А., Пономаренко, С. Історія української мови: Загальні питання історії української мови. Історична фонетика : *навчальний посібник* / Відп. ред. Л.С. Островська. Миколаїв, 2017. 188 с.
2. Історія української мови: Морфологія : *монографія* / С.П. Бевзенко, А.П. Грищенко, Т.Б. Лукінова, В.В. Німчук, В.М. Русанівський, С.П. Самійленко; відп. ред. В. В. Німчук. К. : Наук. думка, 1978. 367 с.
3. Історія української мови: Фонетика : *монографія* / М. А. Жовтобрюх, В. М. Русанівський, В. Г. Скляренко; відп. ред. В. В. Німчук. К. : Наук. думка, 1979. 367 с.
4. Історія української мови: Синтаксис : *монографія* / Г.П. Арполенко, А.П. Грищенко, В.В. Німчук, В.М. Русанівський, Г.Х. Щербатюк; відп. ред. А.П. Грищенко. К. : Наук. думка, 1983. 504 с.
5. Крижанівська О.І. Історія української мови: Історична фонетика. Історична граматики : *навчальний посібник*. К. : ВЦ «Академія», 2010. 248 с.
6. Огієнко І. Історія української літературної мови : *монографія*. К. : Либідь, 1995. 294 с.
7. Півторак Г. П. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов : Міфи і правда про трьох братів слов'янських зі «спільної колиски» : *монографія*. К. : ВЦ «Академія», 2001. 152 с.
8. Півторак Г.П. Українці: звідки ми і наша мова : *монографія*. К. : Наукова думка, 1993. 200 с.
9. Півторак Г.П. Формування і діалектна диференціація давньоруської мови (Історико-фонетичний нарис) : *монографія*. К. : Наукова думка, 1988. 280 с.
10. Русанівський В.М. Історія української літературної мови : *підручник*. К. : АртЕк, 2002.
11. Степаненко М.І. Історія української мови : *підручник*. К. : Вид-во НАН України, 1998. 150 с.

6.2. Додаткова

1. Бандура О. З історії української мови (Довідка для вчителя) // *Дивослово*. 1997. № 1. С. 14–17.
2. Булаховський Л.А. Питання походження української мови : *монографія*. К. : Вид-во АН УРСР, 1956. 220 с.

3. Карпенко Ю.О. Питання походження української мови: Українська гіпотеза // *Мовознавство*. 1993. № 5. С. 3 – 9.
4. Карпенко Ю.О. Українські звуки *i* та *u*: дві фонemi чи одна? // *Мовознавство*. 1995. № 1–2. С. 56–61.
5. Карпенко Ю.О. Фонологічна історія українського вокалізму (на загальнослов'янському тлі) // *Мовознавство*. 1998. № 2–3. С. 78–91.
6. Ковалів П. Основи формування української мови в порівнянні з іншими східнослов'янськими мовами // *Історія української мови: Хрестоматія / Упоряд. С. Я. Єрмоленко, А. К. Мойсієнко*. К. : Либідь, 1996. С. 247–248.
7. Німчук В. В. Періодизація як напрямок дослідження генези та історії української мови // *Мовознавство*. 1998. № 1. С. 3–13.
8. Німчук В. В. Походження й розвиток мови української народності / *Українська народність : нариси соціально-економічної і етнополітичної історії*. К. : Наукова думка, 1990. С. 190–227.
9. Німчук В.В. Початки літературних мов Київської Русі // *Мовознавство*. № 2. 1982. С. 32–35.
10. Німчук В.В. Історія дзвінких африкат і засобів їх позначення в українській мові // *Мовознавство*. 1992. № 2. С. 7–14.
11. Німчук В.В. Літературні мови Київської Русі // *Історія української культури: В 5-ти т. / В. В. Німчук; гол. ред. П. П. Толочко*. К. : Наукова думка, 2001. Т. 1. С. 694–708.
12. Півторак Г. Коли ж виникла українська мова? // *Історія української мови: Хрестоматія / Упоряд. С. Я. Єрмоленко, А. К. Мойсієнко*. К. : Либідь, 1996. С. 270–279.
13. Півторак Г. П. Виникнення писемності у східних слов'ян за сучасними науковими даними // *Мовознавство*. 1984. № 6. С. 9–21.
14. Півторак Г. П. Занепад зредукованих *ъ*, *ь* і його вплив на формування фонологічних систем слов'янських мов // *Мовознавство*. 1998. № 2–3. С. 3–14.
15. Півторак Г. П. Мовна ситуація у Київській Русі // *Мовознавство. Літературознавство. Методика* : Зб. наук. і навч.-метод. праць. К. : Знання, 1999. Вип. 1. С. 3–11.
16. Царук О. В. Українська мова серед інших слов'янських: етнологічні та граматичні параметри : *монографія*. Дніпропетровськ : Вид-во ДДУ, 1998. 323 с.
17. Шевельов Ю. Чому общерусский язык, а не вібчоруська мова? // *Історія української мови : Хрестоматія / Упоряд. С. Я. Єрмоленко, А. К. Мойсієнко*. К. : Либідь, 1996. С. 191–205.
18. Ющук І. Про походження української мови // *Дивослово*. 1995. № 1. С. 27–33.

6.3. Довідкова

Українська мова: Енциклопедія / В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін. К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. 752 с.

6.4. Інтернет-джерела (Основні Web-сторінки в INTERNET)

1. <http://litopys.org.ua/nimchuk/nim17.htm>
2. <http://www.ukrajnistika.upol.cz/Docs/Istoriya%20ukrajinskoji%20movy%20-%204rocniq.htm>
3. <http://rutracker.org/forum/viewtopic.php?t=439587>
4. <http://rutracker.org/forum/viewtopic.php?t=439587>
5. <http://uk.wikipedia.org/wiki>
6. http://www-philology.univer.kharkov.ua/nauka/ects_info.pdf
7. <http://www.inmo.org.ua/about/history/famous-workers/jovtobruh.html>
8. <http://www.vnu.edu.ua/img/facult/17/176/Pavlenko.pdf>
9. http://libr.rv.ua/index.php?name=FAQ&op=ShowCat&id_cat=38